

Brev ur rockärmen

DANIIL CHARMS

Brev ur rockärmen

Förord & översättning Bengt Samuelson

ERSATZ | UDDA PÄRLOR

© Ersatz 2010

Översättning från ryska Bengt Samuelson

Redaktör Alan Asaid

Korrekturläsare Ola Wallin

Omslag Christer Jonson & Ersatz

Grafisk form & sättning Ola Wallin

Tryck Livonia Print, Lettland 2010

ISBN 978-91-86437-24-4

www.ersatz.se

Bengt Samuelson | *Mannen som var konst* 7

Brev 1926–40 17

Anmärkingar 91

DANIIL CHARMS var en ivrig brevskrivare. Detta kan vi slå fast utan att ha så många materiella bevis för saken – inte mer än ett femtiotal. Men det är lätt att känna igen den vane brevskrivaren som inte skriver av plikt, utan ur ett behov att meddela sig; ibland flera brev till samma adressat på ett par dagar. Brevens innehåll växlar från det vardagliga till det absurda, från det strängt personliga till gemensamma och återkommande diskussionsämnen som kunde vara av de mest skiftande slag: litteratur, poesi, musik, konst, filosofi och cirkus.

Daniil Charms föddes 1925, eller rättare sagt: uppenbarar sig detta år ur tomma intet. Människan bakom namnet hette Daniil Ivanovitj Juvatjov, född i Sankt Petersburg 1905, uppvuxen i Petrograd, död i Leningrad 1942. Runtomkring honom förändrades världen, vändes ut och in, ställdes på huvudet. Att omfatta denna totala omställning med sitt förnuft var omöjligt. Ett liv i ständig förvandling – förvandlingen som livsform – skapar motkrafter; det auktoritära samhället förstärkte behovet av förtroende och närhet, intellektuella andningshål, verklighetsflykt – vilket inte var liktydigt med eskapism eller ofruktbar inre exil. 1920-talet var ett avgörande decennium, som

inleddes i inbördeskrigets tecken, fortsatte med NEP-kapitalismens kortvariga frihet och slutade med fem-årsplaner och ideologisk tvångströja. Brevet – det korta meddelandet – blev en dubbel anakronism i denna tid, då den tomma mångordigheten triumferade och brevhemligheten tillhörde förlorarna. Under de här åren började litteraturen ledas in i nya banor, en episk realism förmedlad av författare som Aleksandr Serafimovitj, Dmitrij Furmanov, Aleksandr Fadejev, som gav en romantiserad bild av krigshändelserna och det nya socialistiska Ryssland, och banade vägen för den socialistiska realismen som blev officiellt antagen som norm 1932.

Samma år dömdes Daniil Charms för antisovjetisk verksamhet till tre års straffarbete, som omvandlades till åtta månaders förvisning till staden Kursk. Förbrytelsen ansågs nog som ringa: andra råkade betydligt värre ut under de här åren. Den direkta orsaken var en falsk angivelse, men i bakgrunden låg givetvis hans bisarra uppfattning om vilken konst och litteratur sovjetsamhället behövde och de ganska provocerande uttryck detta tagit sig. Men hans försyndelser låg flera år tillbaka i tiden och någon direkt anklagelse för »formalism« framfördes ej. Sådana drabbade däremot åtskilliga framstående utövande konstnärer och teoretiker från 30-talet och framåt med tragisk utgång.

Daniil Charms blev tidigt fascinerad av den nya konst och litteratur som blommade upp i spåren av den ryska futurismen. 1920-talets första hälft var en period av optimism och kreativitet. Man sökte nya uttrycksmöjligheter och experimenterade flitigt med genreöverskridande konstformer. Ett centrum för dessa verksamheter var Leningrads Statliga Institut för konstnärlig kultur, GINCHUK, som leddes av Kazimir Malevitj (1878–1935). Här sysslade man bland annat med att undersöka associativa relationer mellan bildkonst, poesi och musik. Poeter reciterade »ordrader« som bildkonstnären skulle omgestalta på duken efter ögonblickets ingivelse.

Den radikala förnyelsen av det poetiska språket är främst förknippad med namnen Velimir Chlebnikov (1885–1922) och Aleksej Krutjonych (1886–1968) och begreppet *Zaum*, ett »transmentalt« språk som laborerade med det språkliga uttryckets innehåll (betydelse) och form i syfte att vidga ramarna för det poetiska ordets expressivitet och associationsmöjligheter. Detta språkexperiment kunde utformas efter två principer: från form till betydelse eller tvärtom – antingen genom kombinationer av existerande ordstammar som kombineras med oväntade ordbildningselement eller genom hypotetiska eller rent slumpmässiga ord och ljudkombinationer. För Charms var detta inte en produktiv väg. Han och hans kamrater poeterna Nikolaj

Zabolotskij (1903–58) och Aleksandr Vvedenskij (1904–41) arbetade med ett traditionellt formspråk, men lekte med bilder, betydelser och sammanhang i en absurdistisk anda. Den västeuropeiska absurdismen var i stort sett okänd, med undantag för Lewis Carrolls *Alice i underlandet*, och den stora förebilden var snarare Nikolaj Gogol. Efter hand utkristalliserade sig ett gemensamt koncept, en gemensam estetik. En drivande kraft i detta sammanhang var filosofen och matematikern Jakov Druskin som överlevde Charms och räddade hans manuskript till eftervärlden efter vännens arrestering 1941. År 1927 bildades formellt gruppen OBERIU – Föreningen för den reella konsten. Förutom de aktiva medlemmarna anslöt sig bland annat även den originelle diktaren Nikolaj Olejnikov (1898–1937), dramatikern Jevgenij Sjvarts (1896–1958), konstnärerna Kazimir Malevitj och Pavel Filonov (1883–1941). I samband med gruppens första stora framträdande »Tre vänstertimmar« den 28 januari 1928 offentliggjordes oberiuternas manifest. OBERIU:s verksamhet skulle omfatta alla konstformer och genom att skapa ett nytt poetiskt språk ville man forma en ny uppfattning om livet och tingen. Som »realistiska och in i märgen konkreta människor« tog man dock klart avstånd från Zaum som »snöper ordet och förvandlar det till ett kraftlöst och meningslöst missfoster«.

I vårt skapande vidgar och fördjupar vi innebörden hos tinget och ordet, men utan att stjäla dess ande. Det konkreta tinget, befriat från sitt litterära och vardagliga skal, görs till konstens egendom. I poesin uttrycker konfrontationen av ordinnehåll detta ting med exaktheten hos ett maskineri. Ni invänder att det inte är samma föremål som ni ser i livet? Gå närmare och rör vid det med fingret! Betrakta föremålet med nakna ögon och ni kommer att upptäcka det för första gången, befriat från gammal litterär förgyllning. Kanske kommer ni att hävda att våra ämnen är »irreella«, »ologiska«? Men vem har sagt att det vardagligas logik också skall vara bindande för konsten? ... Konsten har sin egen logik och den förvanskar inte tinget, utan hjälper oss att förstå det... Vi vidgar innebörden hos tinget, ordet och handlingen.

Tanken är inte ny, den anknyter till Viktor Sjklovskijs banbrytande artikel »Konsten som grepp« från 1916, där denne inför begreppet *ostranenie* (ursprungligen *ostrannenie*) – främmandegörande – som beteckning för konstens metodologi att fokusera föremålet genom att bryta loss det ur sitt sammanhang och få betraktaren inte att känna igen, utan att se med nya ögon. Samma tanke är grundläggande för dadaismen och till exempel Marcel Duchamps konst.

Vi kan bara beklaga att oberiuternas program aldrig kom att förverkligas fullt ut. Det ideologiska klimatet blev snabbt frostigare vid mitten av decenniet och 1926 stängdes GINCHUK efter en förödande kritikerkampanj i pressen. Malevitj fördjupade sitt samarbete med gruppen kring Charms och hans suprematistiska arbeten fick stort inflytande på utformningen av oberiuternas teatraliserade uppvisningar. Samma år, 1926, fick Charms av Malevitj ett dedicerat exemplar av hans bok *Gud är inte störtad* med devisen »Gå ut och hejda utvecklingen«. Den personliga vänskapen mellan de två fortsatte också sedan deras direkta samarbete avbrutits och vid Malevitjs begravning tio år senare läste Charms sin dikt »Till Kazimir Malevitjs död«.

Oberiuternas minnesvärda föreställning »Tre vänstertimmar« i januari 1928 markerar höjdpunkten i deras verksamhet. Föreställningen blev uppskattad, även om publiken var en smula mystifierad, något som också ingick i beräkningen. Kritiken var dock nedgörande. Oberiuterna fortsatte likväl med offentliga uppträdanden i samma stil. Ett stort bekymmer för Charms var att klara det dagliga uppehållet. Liksom sin bästa vän Vvedenskij hade han svårt att få pengarna att räcka till, även om han inte var hasardspelare och kvinnojägare som sin vän. Han var dock mån om sitt utseende och klädde sig med viss elegans. Inkomsterna var små. Han skrev för skrivbordslådan, inget förlag ville ge ut hans

dikter och berättelser. Räddningen kom med Nikolaj Olejnikov som hade blivit chef för barnlitteraturen vid Statliga litteraturfonden som leddes av dramatikern Jevgenij Sjvarts. Vännen hade startat en ny tidskrift för barn och ungdom, *Jozj* (Igelkotten), dit han bjöd in Charms och Vvedenskij som redaktionsmedlemmar. Två år senare startade en ny tidskrift med namnet *Tjizj*, vilket betyder Finken men på ryska även kan utläsas som »Utomordentligt rolig tidning«.

Redaktionen var belägen i Bokens hus på Nevskij Prospekt mitt emot Kazankatedralen i symaskinkoncerten Singers gamla huvudkontor, som vackert kröns av en jordglob. De båda poeterna blev snabbt favoriter hos redaktionens damer som alla gick omkring och var hemligt förälskade. Under den här tiden kunde Charms äntligen publicera sig i bokform – men som barnboks-författare. Det offentliga samhället tvingades gå i allt stramare ideologiska ledband och barnlitteraturen blev en tillflykt för många författare och konstnärer som stod utan annan möjlighet till försörjning. För Charms kom detta att innebära att hans litterära rykte främst förknippades med barnlitteraturen. Hans övriga produktion blev något av en sensation när tiden äntligen var mogen – i Ryssland 50 år efter hans död, något tidigare i väst. Ett faktum som skulle ha tilltalat Charms absurdistiska sinne: flera av hans viktigaste prosastycken utgavs först på svenska.

Det definitiva slutet för oberiuternas planer på en ny – eller åtminstone alternativ – estetik skrinlades definitivt på våren 1930, då tidningen *Smena* publicerade en artikel med rubriken »Reaktionärt jongleri« som brännmärkte gruppen som reaktionär och klassfientlig. Året efter arresterades Charms och Vvedenskij och därmed var OBERIU förpassat till historien. Men vid den här tiden kom olyckorna aldrig ensamma. Den 3 juli 1937 arresterades Olejnikov och senare samma månad utplånade NKVD hela redaktionen. Olejnikov arkebuserades i november samma år som »fiende till folket«.

Charms sista år var bekymmersamma. Genom goda vänners förmedling blev han erbjuden att göra förkortade utgåvor av populära ungdomsböcker. »Jag förmår inte«, blev hans svar. Han tog avsked från en värld som blev mer absurd än han kunnat föreställa sig, och han gjorde det med en typisk Charmsdikt med cirkusmotiv, som avslutades med orden:

Nu, alla barn, är det över med festen
och föreställningen
slutar.

Brev 1926-40

Till Boris Pasternak

Leningrad, 3 april 1926

Bäste Boris Leontievitj,

vi har hört från M. A. Kuzmin att det i Moskva existerar ett förlag vid namn Uzel.

Vi två är de enda vänsterpoeterna i Petrograd, dock saknar vi möjlighet att publicera oss här.

Med detta brev bifogas några dikter som prov på vår verksamhet och vi ber Er meddela om det vore möjligt att publicera våra arbeten i Uzels kalender eller som ett separat häfte. I det senare fallet kan vi sända kompletterande material (dikter och prosa).

Daniil Charms, alexandrvoedenskij

Till B.F. Semjonov

Leningrad, odaterat

Boris Fjodorovitj,

käre vän, varför har Ni gömt Er? Jag har letat efter Er både under soffan och i skåpet utan att hitta Er någonstans. Mycket ledsamt.

D. Ch.

Till Tamara Meyer-Lipavskaja

20 augusti 1930

Tamara Aleksandrovna,

jag är tvungen att säga Er att jag har begripit allt. Det kan räcka nu med att spela apa och skriva tramsiga brev till alla möjliga människor. Ni tänker: Han är dum. Han kommer aldrig att begripa ett skvatt. Men Daniil Charms är inte dum. Han begriper allt. Mig drar man inte vid näsan, lilla gumman! Det gör jag själv. Självfallet! Tro inte att jag är någon dumbom! Ja, dumbommen är klokare än mången annan, klok.

Jag tänker inte använda ord som hån, fräckhet etc., etc. Allt detta avleder oss bara från det direkta målet.

Nej, jag säger rent ut att detta är fan vet vad!

Jag har alltid sagt att det i Ert ansikte finns någonting kriminellt. Andra har protesterat, vägrat hålla med mig, men nu gör de bäst i att hålla tungan i land eller band eller vad det heter!

Jag frågar Er direkt: Vad betyder detta? Aha! Jag ser att ni rodnar och med Er ynkliga lilla hand försöker vifta bort denna obevekliga vålnad av den högsta rättvisan.

Jag skrattar när jag ser hur Ni babblar fram Era bleka, urskuldande ord.

Jag gapskrattar åt Era ursäkter.

Varsågod! Låt bara det där svinet Bobrikova anse mig för ett monster.

Låt Rognedovs tömma sitt diskvatten över mig!
Ja...! Nej, förresten.
Det är något annat.
Jag säger lugnt och modigt: Jag är uppretad.
Ni vet kanske inte vad jag är i stånd till? Jag är en
varg. Ett vilddjur. En snöleopard. En tiger. Det är inget
skryt. Varför skulle jag skryta?
Jag föraktar det ondskefulla. Ondsintheten är mig
obegriplig. Men ursinnet!
Vi känner till de där lillryska ängarna och dikena.
Vi känner också till de där beryktade 20 punden.
Valentina Jefimovna har rest till Moskva. Matpriserna
stiger.

Daniil Charms

Till Tamara Meyer-Lipavskaja (utkast)

Odaterat

Nej! Nej! Nej!

Jag kan inte tåla med detta!
Varsågod! Låt folk tänka vad de vill, men jag ska tala.
Ärligt och öppet ska jag tala om det för Er, Tamara
Aleksandrovna.

Varför? Varför dölja de känslor, för vilka många stora
människor har gått i elden?

Till exempel:

Pavel Donovan brann inne 1847 med orden: Allt mitt åt mig!

Anatolij Vladimirovitj Lesjtukov (som har givit namn åt en gränd här intill) brann inne 1859.

George Svindiminov brände i seklets början hustru och barn och sig själv.

Vad är detta att spilla ord på? Ni vet själv vad människan är beredd till. Och en stor människa är beredd till allt.

Jag vet! Jag vet, Tamara Aleksandrovna, Ni tror att jag är en TRÄSKALLE.

Till Tamara Meyer-Lipavskaja

5 december 1930

Kära Tamara Aleksandrovna,

Jag älskar Er. I går var jag rentav på väg att säga det till Er, men då sa Ni att jag hade ett utslag i pannan och då kändes det genast pinsamt. Men efteråt, när Ni åt rättika, tänkte jag så här: »Jag ser kanske inte särskilt fager ut i pannan, men å andra sidan är lilla Tamara just ingen gudinna hon heller.« Detta tänkte jag bara för att trösta mig själv. I själva verket är Ni en gudinna – lång, smärt, klok, småfinurlig och fullständigt ouppskattad!

På kvällen gned jag in mig med möbelpolityr i pannan och tänkte: »Vad härligt att älska en gudinna, när man själv är en gud.« Och så somnade jag.

Min pappa väckte mig och frågade ganska strängt vem som hade varit hos mig i går. Jag svarade att jag hade haft vänner på besök.

– Vänner? sa pappa.

Jag talade om att Vvedenskij, Lipavskij och Kalasjnikov hade varit där.

Pappa frågade då om det hade varit några, om man så säger, damer också. Jag svarade att jag inte kunde minnas det så här på direkten. Men då gjorde pappa en sak (men jag säger inte vad), och då mindes jag genast och svarade: »Ja, snälla pappa, det var dessa och de där damerna som jag är bekant med och jag var tvungen att träffa dem för att diskutera ett ärende på Statsförlaget, Pressens hus och Författarförbundet.«

Det hjälpte inte.

Ser ni, saken är den, att Ni trodde att jag, ursäkta uttrycket, om jag så säger, var Jasja Druskin, men jag är det, i själva verket, betydligt mer sällan.

Men det råkade slumpa sig så att pappa läste det där före mig och visade det för Lidia Aleksejevna (det är en som bor hos oss).

Och jag visste inte ens vad som stod där.

– Nej, säger pappa, nu följer du med här och är så god och förklarar alltsammans.

Jag satte på mig skorna och följde med.

Jag kommer in och vad får jag se? Herre min skapare! Å ena sidan är det trevligt att träffas igen, men å andra sidan står pappa och Lidia Aleksejevna bredvid.

– Jag började Lidia Aleksejevna, sätter inte min fot här mera, annars kommer de att hitta på saker om mig också.

Pappa började gorma och stå i.

– Detta är ingen offentlighetsinrättning, skrek han.

Ja, vad ska man säga om det? Jag stod och tänkte för mig själv: »Hon måste älska mig, det måste hon, om det nu har gått så här långt! Fast«, tänkte jag, »vilket konstigt sätt att visa det på! Men vem av dem? Det är frågan. Om det bara ville vara hon! Med andra ord Tamara!«

Jag hade inte mer än tänkt detta förrän det ringde på dörren och brevbäraren kom in med tre rekommenderade brev till mig. Och det visade sig att alla tre är förälskade på en gång. Men vad ska jag med de andra till när det är Er, just Er, jag älskar, käraste Tamara Aleksandrovna?

Från allra första stund, sedan den gången för fem år sedan då jag fick se Er på Poeternas förening, har jag älskat Er.

Det här har verkligen knäckt mig. Jag går runt som ett fån. Äter inte. Så snart jag lyckas få någonting i mig får jag sura uppstötningar. Och sover inte heller. Så fort jag lägger mig får jag stopp i vänster näsborre så att jag inte kan andas!

Men kärleken, som man säger, är en helig låga som förtär allt!

I fem år gick jag omkring och beundrade Er. Så vacker Ni var! Tamara Aleksandrovna, om Ni bara vetat!

Kära, söta Tamara Aleksandrovna! Varför just Sjura, som är min vän? Vilken ödets ironi! För om jag inte hade känt Sjura, skulle jag inte heller ha blivit bekant med Er! Nej!

Eller jo, förresten! Och bara Ni, Tamara Aleksandrovna, kan göra mig lycklig.

Ni skriver till mig: »... jag är inte i Er smak.«

Men snälla Tamara Aleksandrovna! Vad har detta med smak att göra?

Ack! Orden är maktlösa och ljuden är outtryckbara!
Tamara, min egen regnbåge!

Din Danja

Till Ester Rusakova

Leningrad, 22 december 1930

Kära Ester,

jag sänder dig här ett stycke, »Gvidon«. Leta inte efter några särskilda innebörder eller anspelningar. Det finns ingenting sådant. Men var och en kan tolka det här stycket som han vill. Det är läsarens rättighet.

Jag skickar dig det här stycket, eftersom det är tillägnat dig. Jag skulle vilja att du hade det hos dig. Om du inte vill ta emot det, får du sända tillbaka det.

Daniil Charms

Till Tamara Meyer-Lipavskaja

17 juli 1931

Allrakäraste Tamara Aleksandrovna,

jag tycker inte om att skriva i onödan, utan anledning. Absolut ingenting har förändrats sedan Ni reste. Valentina Jefimovna går fortfarande och hälsar på hos Tamara Grigorjevna, Tamara Grigorjevna hos Valentina Jefimovna, Aleksandra Grigorjevna hos Leonid Saveljevitj och Leonid Saveljevitj hos Aleksandr Ivanovitj. Och jag har absolut ingenting att säga om mig själv. Lite mera solbränd, lite rundare om magen, ser lite bättre ut, men inte ens det är det alla som håller med om.

Fast jag kunde kanske ta och skildra en historia som Leonid Saveljevitj råkade ut för. För ett tag sedan sökte Leonid Saveljevitj upp mig medan jag inte var hemma. De öppnade inte ens för honom utan frågade bara genom dörren: Vem där? Han frågade först efter mig och sedan sa han sitt namn, av någon anledning Saveljev. När jag kom hem fick jag veta att jag hade

haft besök av en dam som hette Sevilla. Med viss möda lyckades jag räkna ut vem det i själva verket handlade om. Och häromdagen hände en annan märklig sak. Leonid Saveljevitj och jag skulle gå på cirkus. Vi kommer dit just som föreställningen ska börja, och kan ni tänka er – inte en enda biljett! Kom, Leonid Saveljevitj, så plankar vi in, säger jag då. Så vi knallade på. Men vid ingången blev jag stoppad och släpptes inte in, samtidigt som jag såg hur Leonid Saveljevitj bara gick rätt in. Jag protesterade och sa förargat: Han där har heller ingen biljett. Varför får han komma in? Då svarade de att det var clownen Trillikull som skulle uppträda och roa publiken. Men Leonid Saveljevitj, ska ni veta, har alldeles tappat sugen och ger sjutton i Statsförlaget och vill bli hårfrisör. Aleksandr Ivanovitj har köpt nya byxor och påstår att det är Oxford. De är verkligen något alldeles förskräckligt vida, helt klart vidare än Oxford, men i gengäld korta, man ser var strumporna slutar. Aleksandr Ivanovitj klagar inte: De töjer sig nog, säger han. Valentina Jefimovna har flyttat till en annan lägenhet. Antagligen blir hon snart utsparkad även därifrån. Tamara Grigorjevna och Aleksandra Grigorjevna sitter helt fräckt i Ert rum. Jag råder Er att hålla ögonen öppna. Sinaitiska skurkar är vad de är.

Det är ungefär allt som har varit under Er frånvaro. Om det händer något spännande, så kommer jag absolut att skriva.

Vi längtar mycket efter Er. Jag har redan förälskat mig i tre skönheter som påminner om Er. Leonid Saveljevitj har skrivit med blyerts på tapeten under sin säng: »Tamara A. K. N.« Och Olejnikov har döpt sin son till Tamara. Och Aleksandr Ivanovitj kallar numera alla sina bekanta för Tamasia. Och Valentina Jefimovna skrev ett brev till Barskij och undertecknade det med T – antingen »Tillgivna« eller »Tamara«. Ni kan tro det eller ej, men till och med Boba Levin har skickat brev från Simbirsk där han skriver: »... hur lever livet med dig, vem träffar du nuförtiden?« Han vill säkert veta om jag brukar träffa Er. Häromdagen stötte jag ihop med Danilevitj. Först strålade han upp och blev alldeles till sig, men när han kände igen mig sjönk han ihop som en hösäck. Jag tog Er för Tamarotjka, sa han,* men nu ser jag att jag tog miste. Just så sa han: för Tamarotjka. Jag sa ingenting, bara såg efter honom och tänkte för mig själv: slickepott. Och han måste ha hört mig, för han kom hastigt fram och gav mig en tjickamocka, med vad såg jag inte. Jag föll rentav i gråt. Jag tyckte så synd om Er. Jag kan inte skriva mera med blyerts.

Er Daniil Charms

Nadezjdinskaja 11, läg. 8 (skriv till den här adressen)

* Just nu tog faster ifrån mig bläcket. Jag skriver detta från Tsarskoje Selo. *D. Ch.*



Självpporträtt, 1930-talet.